

PRAWO KANONICZNE / CANON LAW

PIOTR WOJNICZ

PROBLEM UCHODźCÓW W WYBRANYCH DOKUMENTACH STOLICY APOSTOLSKIEJ W KONTEKŚCIE STANDARDÓW MIĘDZYNARODOWYCH

1. Wstęp

Migracja ludności ma wiele obliczy. Jednym z nich jest zjawisko uchodźstwa. Uchodźcy są tą kategorią migrantów, która wymaga szczególnej ochrony ze strony społeczności międzynarodowej. W reakcji na skutki obu wojen światowych i towarzyszące im tragedie milionów ludzi pozbawionych swoich ojczyzn wypracowano wiele standardów prawnych mających na celu ochronę uchodźców. Kryzys imigracyjny, który dotknął niektóre kraje Europy na początku XXI w., spowodował, że dotychczasowe regulacje prawne nabrały szczególnego znaczenia, stały się także przyczyną politycznych i społecznych dyskusji na temat sposobu ich stosowania. Obecnie ocenia się, że na świecie jest około 15,2 mln uchodźców¹.

Na tle ogólnej dyskusji na temat rozwiązania problemu uchodźstwa bardzo ciekawie przedstawia się stanowisko w tej materii Kościoła katolickiego. Będąc wspólnotą wiernych wywodzących się z różnych kultur, ras, narodowości, jest on zarazem pełnoprawną instytucją prawa międzynarodowego realnie oddziałującą na sposób rozwiązywania ważnych kwestii dotyczących spraw ogólnoswiatowych, w tym kwestii migrantów i uchodźców. Kościół katolicki w swej bogatej historii zdobył ogromne doświadczenie w niesieniu pomocy uchodźcom. Zawsze aktywnie uczestniczył w przemianach cywilizacyjnych. Aktywna postawa Kościoła wymuszała zajęcie konkretnej postawy wobec zachodzących zmian². W tym też kontekście należy doszukiwać się źródeł relacji Kościoła katolickiego wobec uchodźców. Źródła te mają głębokie korzenie teologiczne i pastoralne. W swoim zaangażowaniu na rzecz uchodźców i innych przymusowo przesiedlonych osób, Kościół kieruje się szczególnie Pismem Świętym, Tradycją

PIOTR WOJNICZ, dr prawa, pracownik naukowy Wydziału Studiów Technicznych i Społecznych w Elku UWM; e-mail: wojniczpiotr@wp.pl

¹ J. Balicki, *Imigranci i uchodźcy w Unii Europejskiej. Humanizacja polityki imigracyjnej i azylowej*, Warszawa 2012, s. 154.

² P. Wojnicz, *Istota funkcjonowania duszpasterstwa migrantów w prawie Kościoła rzymskokatolickiego*, „Civitas et Lex”, 2(2016), s. 56.

i Magisterium Kościoła, a w sprawach społecznych trwałymi zasadami nauki społecznej Kościoła, które stanowią prawdziwą i własną podstawę katolickiego nauczania społecznego³.

2. Standardy międzynarodowe dotyczące ochrony praw uchodźców

Uchodźstwo ma bardzo długą i tragiczną historię. Każda wojna czy też świadome działanie czynników polityczno-administracyjnych, mające na celu wyeliminowanie z życia społecznego określonej kategorii ludzi, pociągały za sobą fale uchodźców. Wydarzenia z początku XX w., takie jak rzeź ludności ormiańskiej dokonana przez Turków, rewolucja w Rosji czy obie wojny światowe, były przyczyną przemieszczania się wielkich mas ludności, które z jednej strony nie mogły korzystać z ochrony gwarantowanej przez własne państwo, a z drugiej stanowiły wielkie wyzwanie dla państw, które udzieliły im schronienia.

W celu likwidowania przyczyn i łagodzenia skutków procesów migracyjnych społeczność międzynarodowa utworzyła wiele instytucji, których zadaniem było otoczenie opieką wszystkich ludzi znajdujących się na obcym terytorium. Pierwsze inicjatywy międzynarodowe miały charakter chaotyczny i ograniczony. Były wyrazem współczucia dla cierpień szczególnie prześladowanych⁴. Wiele z nich miało naturę oddolnych inicjatyw, które z biegiem czasu nabrały cech zinstytucjonalizowanych o szerokim międzynarodowym zasięgu. W 1921 r. z inicjatywy Fridtjofa Nansena powołano do życia w ramach Ligi Narodów Urząd Wysokiego Komisarza ds. Uchodźców. Kontynuując to przedsięwzięcie po II wojnie światowej, Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych utworzyło Urząd Wysokiego Komisarza ONZ ds. Uchodźców (UNHCR) z siedzibą w Genewie. Obszar działań Wysokiego Komisarza obejmuje zarówno ochronę uchodźców, jak i działalność na rzecz trwałego rozwiązania tej kwestii⁵.

Wielkim osiągnięciem społeczności międzynarodowej w kwestii rozwiązywania spraw uchodźców jest Konwencja Genewska z 1951 r. oraz Protokół Nowojorski z 1967 r. Obydwa dokumenty stanowią gwarancję ochrony prawnej tej kategorii migrantów. Sygnatariusze dokumentów są zobowiązani do traktowania uchodźców zgodnie z prawem międzynarodowym, co oznacza m.in. udzielanie azylu politycznego, jeśli spełniają oni odpowiednie kryteria, nieodsyłanie do krajów, w których grozi im prześladowanie, zapewnienie prawnych i ekonomicznych warunków do życia w miejscu nowego pobytu⁶. Janusz Balicki i Peter Stalker

³ Nr 5, Papieska Rada ds. Migrantów i Podróżnych i Papieska Rada Cor Unum, *Przyjęcie Chrystusa w uchodźcach i przymusowo przesiedlonych. Wytyczne duszpasterskie*, Watykan 2013 (dalej: PCUPP).

⁴ Nr 4, Papieska Rada Cor Unum, Papieska Komisja ds. Duszpasterstwa Migrantów i Podróżnych, *Problem uchodźców, wyzwanie dla solidarności* (Refugees: a challenge to solidarity) z 2 października 1992 r. „L'Osservatore Romano”, 4(1993) (dalej: RCS).

⁵ R. Bierzanek, J. Symonides, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 2002, s. 258–259.

⁶ Tamże, s. 258–259.

podkreślają, że akty te „stanowią pierwsze międzynarodowe porozumienie obejmujące najistotniejsze aspekty życia uchodźcy. Wymienione w jej tekście podstawowe prawa uchodźcy powinny być co najmniej tak samo korzystne, jak prawa przyznawane cudzoziemcom legalnie zamieszkującym w danym kraju, a w wielu przypadkach – jak prawa przyznawane własnym obywatelom”. Autorzy dodają również, że „w Konwencji Genewskiej uznano międzynarodowy charakter problemu uchodźstwa oraz konieczność współpracy międzynarodowej, w tym podziału między różne państwa obciążeń związanych z rozwiązywaniem problemu uchodźstwa”⁷.

Ponadto w system ochrony praw uchodźców rozważanych w kontekście praw człowieka wpisują się również inne akty prawne mające na celu zapobieganie wszelkim formom dyskryminacji, nieludzkiemu traktowaniu oraz zwalczające handel ludźmi, a odnoszące się do różnych rodzajów migrantów⁸. Dokumenty te mają charakter regionalny i często odwołują się do kwestii migrantów, a zwłaszcza uchodźców. Wśród nich można wyróżnić: Konwencję Organizacji Jedności Afrykańskiej z 1969 r. oraz Deklarację z Kartagenu z 1984 r.⁹ Do regionalnego systemu ochrony praw migrantów wpisują się również następujące akty: Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, Amerykańska Konwencja Praw Człowieka, Karta Praw Człowieka Państw Arabskich oraz Afrykańska Karta Praw Człowieka i Narodów¹⁰.

Należy zauważyć, że w informacjach przekazywanych w środkach masowego przekazu termin „uchodźca” jest używany zamiennie z pojęciem „migrant” bądź „migrant przymusowy”. Szczególnie zauważalne jest to w trakcie dyskusji toczącej się wokół kryzysu migracyjnego w Europie z początku XXI w. Dzieje się tak, mimo że większość migrantów przymusowych na gruncie prawa międzynarodowego nie spełnia kryteriów, aby uznać ich za uchodźców. Do takich grup migrantów przymusowych należą osoby ubiegające się o azyl, osoby przesiedlone wewnątrz, uchodźcy wewnątrzpaństwowi, ofiary klęsk ekologicznych i katastrof naturalnych czy przesiedlone w związku z inwestycjami rozwojowymi¹¹. Tymczasem wbrew powszechnej opinii prawo międzynarodowe jednoznacznie wskazuje, kto może ubiegać się o ochronę państwa trzeciego jako uchodźca.

Konwencja Genewska określiła uchodźcę jako: „osobę, która na skutek obawy przed prześladowaniem z powodu rasy, religii, narodowości, przynależności do określonej grupy społecznej lub z powodu przekonań politycznych, przebywa poza granicami państwa, którego jest obywatelem, i nie może lub nie chce z powodu tych obaw korzystać z ochrony tego państwa, albo która nie ma żadnego obywatelstwa i, znajdując się na skutek podobnych zdarzeń poza państwem

⁷ J. Balicki, P. Stalker, *Polityka imigracyjna i azylowa*, Warszawa 2006, s. 160–161.

⁸ *Wybór dokumentów prawa międzynarodowego dotyczących praw człowieka. Księga jubileuszowa Rzecznika Praw Obywatelskich*, pod red. M. Zubika, t. 2, Warszawa 2008.

⁹ Zob. szerzej w: K. Jastram, M. Achiron, *Refugee protection. Przewodnik po międzynarodowym prawie azylowym*, Warszawa 2001, s. 11.

¹⁰ Zob. szerzej w: A. Szklanna, *Ochrona prawa cudzoziemca w świetle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, Warszawa 2010, s. 106–131.

¹¹ Zob. szerzej w: S. Castles, M.J. Miller, *Migracje we współczesnym świecie*, tłum. A. Gąsior-Niemiec, Warszawa 2011, s. 234–235.

swojego dawnego stałego zamieszkania, nie może lub nie chce, z powodu tych obaw, powrócić do tego państwa”¹².

Analizując powyższą definicję, należy wskazać na jej następujące podstawowe elementy:

- przebywanie poza terytorium państwa ojczystego lub w przypadku apatrydów poza stałym miejscem zamieszkania;
- obawa przed prześladowaniem z powodu rasy, religii, narodowości, przynależności do określonej grupy społecznej lub z powodu przekonań politycznych jako przyczyna opuszczenia kraju;
- brak ochrony ze strony państwa ojczystego¹³.

Bogdan Wierzbicki stwierdza, że „status uchodźcy to pewien zespół wzajemnych powiązań, głównie między państwem pobytu, ale także innymi państwami oraz całą społecznością międzynarodową a uchodźcą, umożliwiający ochronę uchodźcy w płaszczyźnie międzynarodowej i krajowej oraz zapewniający mu określone uprawnienia”¹⁴. Agnieszka Szklanna dodaje, że „na podstawie przepisów Konwencji Genewskiej oraz Protokołu Nowojorskiego państwo powinno przyznać uchodźcom określone uprawnienia w zakresie religii, dostępu do sądów, nauczania, ustawodawstwa pracy i ubezpieczeń społecznych. Ponadto, w kwestiach takich jak prawo do wykonywania zawodu traktowanie uchodźców powinno być zgodne z klauzulą największego uprzywilejowania”¹⁵.

Konwencja Genewska wskazuje kategorie osób, które nie mogą skorzystać z dobrodziejstwa społeczności międzynarodowej, jakim jest ochrona praw uchodźców:

- osoby, które aktualnie korzystają z ochrony lub pomocy organów lub agencji Narodów Zjednoczonych innych niż Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców;
- osoby uważane przez właściwe władze państwa, w którym ta osoba się osiedliła, za mające prawa i obowiązki związane z posiadaniem obywatelstwa tego państwa;
- osoby, które dokonały zbrodni przeciwko pokojowi, zbrodni wojennej lub zbrodni przeciwko ludzkości w rozumieniu aktów międzynarodowych opracowanych dla ustanowienia przepisów odnoszących się do tych zbrodni;
- osoby, które dokonały poważnej zbrodni o charakterze niepolitycznym poza państwem, które ich przyjęło, przed uznaniem ich za uchodźców;
- osoby, które są winne czynów sprzecznych z celami i zasadami Narodów Zjednoczonych¹⁶.

¹² Art. 1, pkt A3, *Konwencja dotycząca statusu uchodźców sporządzona w Genewie dnia 28 lipca 1951 r.*, Dz. U. z dnia 20 grudnia 1991 r. (dalej: Konwencja).

¹³ Por. I. Oleksiewicz, *Uchodźcy w Unii Europejskiej*, Bydgoszcz–Rzeszów 2006, s. 21.

¹⁴ Zob. B. Wierzbicki, *Uchodźcy w prawie międzynarodowym*, Warszawa 1993, s. 26.

¹⁵ A. Szklanna, *Ochrona prawa cudzoziemca...*, s. 65.

¹⁶ Art. 1, pkt E i F, Konwencja.

Prawodawca w Konwencji Genewskiej zawarł również przepisy wskazujące sytuację, kiedy ustaje ochrona międzynarodowa uchodźcy:

- dobrowolnie zwróciła się ona o ponowną ochronę państwa, którego jest obywatelem;
- utraciwszy swoje obywatelstwo, ponownie dobrowolnie je przyjęła;
- przyjęła nowe obywatelstwo i korzysta z ochrony państwa, którego obywatelstwo przyjęła;
- ponownie dobrowolnie osiedliła się w państwie, które opuściła lub poza granicami którego przebywała z powodu obawy przed prześladowaniem;
- nie może dłużej odmawiać korzystania z ochrony państwa swojego obywatelstwa albowiem ustały warunki, w związku z którymi została uznana za uchodźcę;
- jest osobą, która nie mając żadnego obywatelstwa, może powrócić do państwa, w którym miała poprzednio stałe miejsce zamieszkania, ponieważ przestały istnieć okoliczności, w związku z którymi została uznana za uchodźcę¹⁷.

Należy zauważyć, że Konwencja Genewska niewątpliwie bardzo zacieśniła krąg osób, które mogą korzystać z gwarantujących ochronę przepisów prawnych. Poza nawias tej ochrony zostali odsunięci uchodźcy wewnątrzpaństwowi i inni przymusowi migranci. Jednakże coraz częściej społeczność międzynarodowa w ramach tzw. dobrych usług udziela schronienia i wydatnej pomocy osobom, którym z przyczyn formalnych nie nadano statusu uchodźców, a znajdują się w podobnie trudnej sytuacji socjalno-bytowej¹⁸. Niemniej jednak należy stwierdzić, że Konwencja, która nie tylko nakreśliła definicję uchodźcy, ale również wskazała prawa i obowiązki obu stron, tj. uchodźców i społeczności przyjmującej, stanowi bardzo ważne przedsięwzięcie społeczności międzynarodowej mające na celu ochronę praw uchodźców. Stanowi tym samym bardzo solidny fundament do dalszych działań na rzecz uchodźców.

3. Postawa Kościoła katolickiego wobec kwestii uchodźców – zarys historyczny

Migracja jest znakiem czasu głęboko zakorzenionym w świadomości społecznej¹⁹. Z punktu widzenia chrześcijaństwa zjawisko to towarzyszy Kościołowi od samego początku. Nierozzerwalnie wiąże się z historią Starego i Nowego Testamentu. Tam też należy szukać źródeł pastoralnych i doktrynalnych refleksji oraz zaangażowania Kościoła katolickiego na rzecz osób migrujących, w tym też uchodźców. Jak słusznie stwierdził Wolfgang Ockenfels „katolicka nauka

¹⁷ Art. 1, pkt. C, Konwencja.

¹⁸ P. Kolasa, *Ochrona praw uchodźców w Unii Europejskiej w świetle wytycznych Stolicy Apostolskiej*, Warszawa 2010, s. 70.

¹⁹ Nr 1, VI Światowy Kongres Duszpasterstwa Migrantów i Uchodźców, <<http://rodzinarodzynie.caritas.pl/wp-content/uploads/2016/09/DOKUMENTY-VI-%C5%9AWIATOWEGO-KOMGRESU-DUSZPASTERSTWA-MIGRANT%C3%93W-I-UCHOD%C5%B9C%C3%93W.pdf>>, dostęp: 09.09.2017.

społeczna rozwija się historycznie”. Według autora „Kościół zawsze reagował na konkretne sytuacje historyczne, kiedy udzielał odpowiedzi wskazujących kierunek”²⁰ jego działania. Z tych też względów nie jest możliwe rozpatrywanie obecnej nauki Kościoła względem uchodźców bez zapoznania się z jego doświadczeniami historycznymi wobec tej kwestii.

Pierwszym i najistotniejszym dokumentem, który całościowo uregulował kwestię duszpasterstwa migrantów, była Konstytucja apostolska o duchowej opiece nad emigrantami z 1952 r. W dokumencie tym Kościół katolicki wskazał rodzinę nazaretańską jako „pierwowzór, przykład i ostoję dla wszystkich emigrantów w każdym czasie i miejscu, dla cudzoziemców i wszelkiego rodzaju uchodźców, którzy w obawie przed prześladowaniem lub z powodu niedostatku muszą opuszczać rodzinną ziemię [...] i podążać w obce strony”²¹.

W konstytucji możemy odnaleźć bogatą historię i doświadczenie związane z niesieniem pomocy dla uchodźców i wygnańców. Szacunek dla innych, miłość bliźniego, gościnne przyjęcie podróżnych, stanowiły wyznacznik relacji chrześcijan wobec migrantów. W kontekście podejścia Kościoła katolickiego do ludzi objętych zjawiskiem migracji Józef Bakalarz podkreślił dwie bardzo istotne cechy Kościoła: uniwersalizm i partykularyzm. Autor wskazuje na Pięćdziesiątnicę jako ten moment w historii Kościoła, który uwydatnił te dwie cechy i nakreślił kierunek, w jakim ma rozwijać się opieka duszpasterska nad migrantami i uchodźcami. „Z jednej bowiem strony wydarzenie to było znakiem uniwersalizmu chrześcijańskiego, wyrażonego jednością Ducha Świętego i Jego darów, gronem Apostołów oznaczających wszystkie pokolenia Izraela, a w dalszej perspektywie również uniwersalizmu świata oraz zebranych w Jerozolimie ludzi ze wszystkich narodów, którzy we wspólnocie przeżywali tę samą tajemnicę zbawczą. Z drugiej strony Zesłanie Ducha Świętego potwierdziło wartości i prawo do istnienia w Kościele tego, co partykularne i odrębne”²². Ponadto, autor dodaje, że w swoich rozważaniach Pius XII uzasadniał uniwersalizm Kościoła „naturalną i nadprzyrodzoną jednością rodziny ludzkiej, jej wspólnym pochodzeniem, wspólnotą i równością natury ludzkiej oraz powszechnością dzieła zbawienia rodzaju ludzkiego. Za podstawę partykularności uznał on przede wszystkim naturalne różnice między narodami, grupami etnicznymi i kulturami”²³. Edward Szymanek zwraca uwagę na fakt, że różnorodne pochodzenie narodowe uczestników tego wydarzenia wskazuje na uniwersalizm młodego chrześcijaństwa, które stanie się własnością wszystkich ras, narodowości i kultur²⁴.

W podobnym tonie wypowiada się również Wojciech Necel, twierdząc, że „chrześcijaństwo pierwszych wieków było zorientowane multikulturowo z wizją

²⁰ W. Ockenfels, *Zarys katolickiej nauki społecznej. Wprowadzenie*, tłum. A. Dylus, Warszawa 2008, s. 11.

²¹ Zob. szerzej w: Pius XII, *Wstęp do Konstytucja apostolska o duchowej opiece nad emigrantami – Exsul familia z 1 sierpnia 1952 r.*, „Studia Polonijne”, 4(1981) (dalej: EF).

²² Zob. szerzej w: J. Bakalarz, *Uniwersalizm a odrębności etniczno-kulturowe w Kościele*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, 5(1981), s. 132.

²³ Tamże, s. 137.

²⁴ Zob. w: E. Szymanek, *Wykład Pisma Świętego. Nowy Testament*, Poznań 1990, s. 236.

bycia w jednej i jedynej społeczności, w komunii Ludu Bożego, w której nie ma Greków ani Żydów. Konieczność inkulturacji Ewangelii w poszczególne kultury narodowe zrodziła się na samym początku dziejów Kościoła, który coraz bardziej doświadczał wielokulturowości i był postrzegany z zewnątrz jako wspólnota składająca się z wielu narodowościowo i kulturowo scharakteryzowanych ludów”²⁵.

Przynależność do Kościoła nie była i nadal nie jest uwarunkowana kulturą, obyczajami, językiem czy rasą. Do wspólnoty chrześcijańskiej zostali zaproszeni wszyscy bez względu na pochodzenie²⁶. Tak więc wszyscy ochrzczeni są członkami jednego Ludu Bożego²⁷. Papież Jan Paweł II podkreślił, że poszczególne Kościoły partykularne stanowią jedność w Chrystusie o różnych obrządkach, z odmiennymi tradycjami liturgicznymi, kulturowymi i religijnymi²⁸.

Należy podkreślić, że miłosierdzie stanowiło bardzo istotną cechę wczesnego chrześcijaństwa. *Caritas* od samego początku funkcjonowania Kościoła katolickiego towarzyszyło chrześcijanom na płaszczyźnie społecznej. Fakt ten zaznaczył także papież Benedykt XVI w encyklice *Deus Caritas*²⁹. Miłosierdzie było świadczone systematycznie przez gminy chrześcijańskie. Antoni Żurek wspomina, że miłosierdzie przybierało różne formy i postacie. Autor wśród tych form wylicza m.in. hospicja dla ubogich, przytułki dla obcokrajowców. Ponadto każda gmina poczuwała się do obowiązku pomagania potrzebującym z najbliższego otoczenia i dawania jałmużny, dzięki której pomoc ta mogła być organizowana w szerszym zakresie³⁰.

W wytycznych duszpasterskich dotyczących uchodźców i przymusowo wysiedlonych czytamy, że „w pierwotnej wspólnocie chrześcijan przyjęcie i ugoszczenie podróżnych było obowiązującą postawą w praktyce chrześcijańskiej i stanowiło jej istotę. Podczas głoszenia Ewangelii w drodze chrześcijanie byli zależni od gościnności, jaką otrzymywali w podróży. Czasami była ona organizowana z wyprzedzeniem, innym razem ofiarowana spontanicznie. [...] Przyjęcie do domu, współczucie i odpowiednie traktowanie były charakterystycznymi elementami życia chrześcijan. Jako ludzie tamtego czasu i miejsca respektowali oni istniejący porządek społeczny, choć jednocześnie przyjmując podyktowane ich wiarą zasady, traktowali nawet niewolników jak braci. Była to ważna postawa, która ostatecznie przekształciła społeczeństwo”³¹.

We wstępie do Konstytucji Apostolskiej *Exsul familia* prawodawca kościelny przytacza wiele konkretnych przykładów z historii Kościoła katolickiego dotyczących jego zaangażowania na rzecz pomocy uchodźcom. Jako jedne z pierwszych przedsięwzięć na rzecz ludzi objętych skutkiem konfliktu wojennego przytacza

²⁵ W. Necel, *Prawo migranta do specjalnego duszpasterstwa*, Warszawa 2012, s. 151.

²⁶ Nr 9, Sobór Watykański II, *Konstytucja dogmatyczna Lumen gentium z wprowadzeniem B. Kominka*, Warszawa 1986.

²⁷ Cz. II, nr 1, Kongregacja Biskupów, *Instrukcja De pastoralis migratorum cura dotycząca duszpasterstwa migrantów z 15.08.1969 r.*, „Studia Polonijne”, 4(1981) (dalej: DPMC).

²⁸ Jan Paweł II, *Oroędzie na Światowy Dzień Migranta (1985 r.)*, „L'Osservatore Romano”, 8(1985).

²⁹ Benedykt XVI, Encyklika *Deus Caritas est*, nr 21, <http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/encykliki/deus_caritas_25122005.html#_ftnref12>, data dostępu: 15.03.2017.

³⁰ A. Żurek, *Pierwsze wieki Kościoła (I–VII w.)*, Tarnów 2000, s. 48.

³¹ Nr 23, PCUPP.

postawę biskupa mediolańskiego, który w okresie, gdy Cesarstwo Rzymskie chyliło się ku upadowi, szedł z pomocą ofiarom wojny. Św. Ambroży, po klęsce cesarza Walensa pod Adriannopolem (Hadrianopolis) w 378 r., w celu wykupu jeńców uprowadzonych do niewoli poświęcił złote naczynia liturgiczne³².

Z czasów nam współczesnych należy przytoczyć ogromną pomoc Kościoła dla uchodźców francuskich uciekających przed prześladowaniami będącymi skutkiem rewolucji. W Archiwach Watykańskich znajduje się 50 tomów akt Działalności Charytatywnej Stolicy Apostolskiej wobec Francuzów. Dokumenty te ukazują, w jaki sposób ówczesni papieże Pius VI i Pius VII świadczyli pomoc wygnanym i prześladowanym Francuzom. W celu udzielania pomocy uchodźcom francuskim Kościół powołał specjalną instytucję, zwaną Opera Pia dell' Ospitalita. Instytucja ta działała do 1805 r. W tym czasie Kościół katolicki niósł pomoc uchodźcom francuskim nie tylko o charakterze duchowym czy instytucjonalnym, ale przede wszystkim finansowym. Przez trzynaście lat Kościół udzielał schronienia przeszło 20 tys. Francuzów. Funkcjonował wówczas pogląd, że w ten sposób Pius VI spłacił dług, jaki Stolica Apostolska zaciągnęła u cesarza Karola Wielkiego³³.

Należy podkreślić, że również w XX w. Kościół nie pozostawał bierny wobec tragedii uchodźców. Aktywnie odpowiadał na skutki różnych wojen, rewolucji społecznych i konfliktów wewnątrzpaństwowych. Wskazać tu należy postawę papieża Benedykta XV, którego cały pontyfikat stał pod znakiem I wojny światowej³⁴. Jarosław Umiński podaje, że „papież Benedykt XV wstawiał się za deportowanymi Belgami i skazańcami wojennymi, zorganizował pośrednictwo w wyszukiwaniu zaginionych, w wymianie jeńców, korespondencji z ich rodzinami, dla ciężiej rannych znalazł schronienie w krajach neutralnych, starał się o dostarczanie żywności ludziom cywilnym w krajach okupowanych, zarządził zbieranie jałmużny na rzecz szczególnie dotkniętych wojną Polski i Litwy, przychodził z wydatną pomocą finansową ubogiej ludności w Europie Środkowej”³⁵. Pomimo że Niemcy były bezpośrednio odpowiedzialne za wybuch I wojny światowej, papież Benedykt XV³⁶ zauważał także ciężką sytuację niemieckich uchodźców. Z tych też powodów Kongregacja Konsystorialna poleciła biskupom Niemiec oraz całej Europie Środkowej, aby na zjazdach i konferencjach episkopatów podjęli wspólnie decyzje mające na celu zaradzanie problemom duszpasterskim uchodźców niemieckich. Równocześnie wskazała na konieczność poparcia działalności Stowarzyszenia św. Rafała, które sprawowało opiekę nad niemieckimi migrantami przed wybuchem wojny³⁷.

Papież Pius XI był kontynuatorem dzieła swoich poprzedników. Na początku pontyfikatu aktywnie wspierał rozwiązywanie problemów pozbawionych środków

³² Wstęp do EF.

³³ Tamże.

³⁴ R. Auber i in., *Historia Kościoła. Od 1848 do czasów współczesnych*, tłum. T. Szafranski, Warszawa 1985, s. 387–404.

³⁵ J. Umiński, *Historia Kościoła*, t. 2, Opole 1960, s. 453.

³⁶ Szerzej na temat działalności humanitarnej Benedykta XV podczas I wojny światowej czyt. Rozdział I pod tytułem: *Benedykt XV i pierwsza wojna światowa (1914–1918)*, w: A. Gianelli, A. Torielli, *Papież a wojna*, tłum. L. Rodziewicz, Kraków 2006.

³⁷ Cz. I, EF.

do życia mieszkańców Armenii, którzy w wyniku prześladowań ze strony państwa tureckiego musieli szukać wsparcia poza granicami kraju. W swojej posiadłości w Castel Gandolfo papież zapewnił opiekę wojennym sierotom ormiańskim³⁸. Wspierał również pracę misyjną wśród uchodźców rosyjskich. W tym celu ustanowił Komisję ds. Rosji (*Pro Russia*) powiązaną z Sekretariatem Stanu. W zakresie kompetencyjnym komisji znalazły się sprawy i interesy Rosjan znajdujących się na wygnaniu³⁹.

Leszek Adamowicz wskazuje na szczególną rolę papieża Piusa XII w czasie II wojny światowej. Papież w licznych dokumentach zwracał szczególną uwagę społeczności kościelnej i świeckiej na osobowe i społeczne prawa migrantów i uchodźców⁴⁰. Zbrodnie, jakie się podczas tej wojny dokonały, przewyższały swym ogromem i rozmiarami te, które znała historia⁴¹. Kościół katolicki stał się ojczyzną dla wygnańców, schronieniem dla prześladowanych oraz pociechą dla strapionych. Kościół starał się nieść pomoc wszystkim bez względu na pochodzenie i wyznanie⁴². Wbrew powszechnej opinii papież Pius XII organizował działania mające na celu pomoc prześladowanym wygnańcom żydowskiemu. We wszystkich przedsięwzięciach podjętych przez Kościół i rozwijanych bądź zalecanych dla złagodzenia skutków II wojny światowej najwięcej miejsca poświęcano jeńcom, uchodźcom, dzieciom i sierotom⁴³.

Również w drugiej połowie XX w. Kościół katolicki był i jest nadal zaangażowany w niesienie pomocy uchodźcom, którzy w wyniku wojen i prześladowań we własnych krajach zostali zmuszeni do szukania schronienia poza ich granicami. Także obecnie Kościół czynnie odpowiada na wydarzenia mające miejsce na południu Europy, a będące wynikiem kryzysu na Bliskim Wschodzie i w Afryce. Wystarczy przytoczyć kilka inicjatyw Kościoła w dobie kryzysu migracyjnego w Europie, które nie ograniczały się tylko do wymiaru religijnego. Z inicjatywy papieża Franciszka do klasztorów i innych struktur zakonnych we Włoszech trafiło ponad 7 tys. imigrantów. Z kolei włoskie diecezje i parafie otoczyły opieką 15 tys. imigrantów, zaś w obiektach włoskiej Caritas znalazło schronienie następnych 20 tys. Natomiast w Austrii pod opieką Kościoła znalazło schronienie około 20 tys. imigrantów. Z inicjatywy Kościoła na Słowacji została przeprowadzona akcja społeczna pod hasłem – Uchodźcy to nie terroryści⁴⁴.

³⁸ Tamże.

³⁹ J. Mercier, *Dwadzieścia wieków historii Watykanu. Od św. Piotra do Jana Pawła II*, tłum. J. Pieńkos, Warszawa 1986, s. 257–258.

⁴⁰ L. Adamowicz, *Duszpasterstwo emigrantów w prawie kanonicznym. Zarys problematyki po wydaniu Instrukcji Erga migrantes caritas Christi*, <<http://www.tchr.org/ide/index.php/artykuly/58-duszpasterstwo-emigrantow-w-prawie-kanonicznym>>, data dostępu: 12.05.2017.

⁴¹ Zob. przemówienie księdza kardynała Augusta Hlonda, prymasa Polski, na akademii ku czci Chrystusa Króla w Poznaniu 28 października 1945 – Kościół katolicki wobec zagadnień chwili, nr 2.

⁴² Cz. I, EF.

⁴³ Patrz szerzej: P. Blet, *Pius XII a druga wojna światowa w świetle dokumentów*, <http://www.opoka.org.pl/biblioteka/T/TH/THW/pius12_wojna.html>, data dostępu: 09.06.2012.

⁴⁴ M. Brzezińska-Waleszczyk, *Kościół na pomoc uchodźcom*, <<https://www.przewodnik-katolicki.pl/Archiwum/2015/Przewodnik-Katolicki-37-2015/Temat-numeru/Kosciol-na-pomoc-uchodzcom>>, dostęp: 08.09.2017.

Szczególną formą zaangażowania Kościoła katolickiego na rzecz pomocy migrantom i uchodźcom są wydawane dokumenty, akty prawne, które z jednej strony organizują opiekę nad migrantami wewnątrz Kościoła, z drugiej natomiast w sposób konkretny pokazują społeczności międzynarodowej stanowisko Kościoła wobec wielu zagadnień związanych z migracją ludności. Pierwszym dokumentem – jak dotąd mającym najwyższą rangę – była Konstytucja Apostolska *Exul Familie* z 1952 r. Następnie zostały wydane kolejno dokumenty:

- Instrukcja *De pastoralis migratorum cura* – dokument Kongregacji ds. Biskupów z 1969 r.;
- *Motu proprio Apostolicae Caritatis* ustanawiające Papieską Komisję ds. Duszpasterstwa Migrantów i Podróżnych – dokument papieża Pawła VI z 1970 r.⁴⁵;
- Instrukcja *De cleri transitu ab una aliam dioecesim* – dokument Papieskiej Komisji ds. Duszpasterstwa Migrantów i Podróżnych z 1974 r.⁴⁶;
- *Instructio pastorale degli emigranti* – dokument Papieskiej Komisji ds. Migrantów i Podróżnych z 1978 r.⁴⁷;
- *Dekret Pro materna* – dokument Papieskiej Komisji ds. Duszpasterstwa Migrantów i Podróżnych z 1982 r.⁴⁸;
- Instrukcja *Erga Migrantes Caritas Christi* – dokument Papieskiej Rady ds. Duszpasterstwa Migrantów i Podróżnych z 2004 r.⁴⁹.

Oprócz wymienionych dokumentów Kościół katolicki wydał jeszcze dwa, które są bezpośrednio nakierowane na problemy uchodźców, a mianowicie:

- Problem uchodźców, wyzwanie dla solidarności – dokument Papieskiej Rady ds. Migrantów i Podróżnych oraz Papieskiej Rady Cor Unum z 1992 r.;
- Wytoczne duszpasterskie. Przyjęcie Chrystusa w uchodźcach i przymusowo przesiedlonych – dokument Papieskiej Rady ds. Migrantów i Podróżnych oraz Papieskiej Rady Cor Unum z 2013 r.

Należy również zaznaczyć, że co roku papież wygłasza Orędzie na Światowy Dzień Migranta, w którym wskazuje na problemy ludzi wynikające z opuszczenia miejsca swojego zamieszkania. Ponadto Kościół katolicki dokonał wyodrębnienia uchodźców spośród szerszej grupy migrantów. Najjaskrawszym tego przykładem jest rozszerzenie formuły Światowych Dni Migranta poprzez dodanie do niej słowa „i uchodźcy”. Niewątpliwie jest to kategoria osób, która zasługuje na szczególne zwrócenie uwagi społeczności międzynarodowych, poszczególnych państw, a przede wszystkim pojedynczych ludzi.

⁴⁵ Paweł VI, *Motu proprio Apostolicae Caritatis ustanawiające Papieską Komisję Duszpasterstwa Migrantów i Turystów – 19 marca 1970 r.*, tekst dokumentu z: „Studia Polonijne”, 4(1981).

⁴⁶ Papieska Komisja ds. Duszpasterstwa Migrantów i Turystów, *Instrukcja De cleri transitu ab una aliam dioecesim z 29 czerwca 1974 r.*, tekst polski w: „Studia Polonijne”, 8(1984).

⁴⁷ Papieska Komisja ds. Duszpasterstwa Migrantów i Podróżnych, *Instructio pastorale degli emigranti z 26 maja 1978 r.*, „Studia Polonijne”, 6(1983) (dalej: PDE).

⁴⁸ Papieskiej Komisji ds. Duszpasterstwa Migrantów i Podróżnych, *Dekret o udzielaniu specjalnych uprawnień i przywilejów kapelanom i wiernym należącym do różnych sektorów migracji ludzkiej „Pro materna” z 19 marca 1982 r.*, tekst polski w: „L’Osservatore Romano”, 5(1982).

⁴⁹ Papieska Rada ds. Duszpasterstwa Migrantów i Podróżnych, *Instrukcja Erga migrantes caritas Christi*, Lublin 2008.

4. Kanoniczne struktury duszpasterstwa migrantów

Uchodźcy są tą kategorią migrantów, która z racji niestabilnej sytuacji życiowej potrzebuje wyjątkowej opieki duszpasterskiej ze strony Kościoła⁵⁰. Stąd też Kościół katolicki stoi na stanowisku, że złożone problemy uchodźców wymagają stworzenia odrębnych struktur duszpasterskich. Wychodząc naprzeciw potrzebom uchodźców, utworzono kanoniczne struktury duszpasterstwa migrantów. Struktury te objęły swoją opieką wszystkie osoby migrujące, w tym również uchodźców i migrantów przymusowych. Istotną rzeczą jest, aby struktury duszpasterskie były dostosowane do potrzeb migrantów, nadały za zmianami cywilizacyjnymi oraz były dostosowane do miejscowych warunków, czyli kultury, tradycji, warunków i sposobu życia lokalnej społeczności⁵¹.

Współczesne struktury duszpasterstwa migrantów oparte są na trzech płaszczyznach, a mianowicie: uniwersalnej, partykularnej oraz diecezjalnej. Duszpasterstwo to jest uzupełnieniem podstawowych form duszpasterskich. Opieka duszpasterska nad migrantami jest z założenia czasowa i zmierza do integracji migrantów z lokalną społecznością.

Uniwersalną strukturę duszpasterstwa migrantów tworzą przede wszystkim postanowienia Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 r., Konstytucja apostolska *Pastor Bonus* z 29 czerwca 1988 r. oraz powyżej wymienione dokumenty. Na płaszczyźnie ogólnokościelnej najwyższą odpowiedzialność za kierowanie, koordynowanie i popieranie ewangelizacji migrantów spoczywa na papieżu oraz na podległych mu organach Stolicy Apostolskiej, a zwłaszcza na Papieskiej Radzie ds. Duszpasterstwa Migrantów i Podróżnych. Rada, a wcześniej Papieska Komisja, była owocem Soboru Watykańskiego II. Łącząc instytucje takie jak Wyższa Rada dla spraw Migracji, Urząd dla spraw Migracji oraz Międzynarodowy Sekretariat Generalny dla Kierowania Dzielem Apostolstwa Morza, którego zadaniem było dbanie o dobro duchowe i materialne ludzi związanych z morzem⁵², czy Międzynarodowy Sekretariat dla Kierowania Dzielem Apostolstwa Ludów Koczowniczych oraz Apostolstwo Lotnictwa, zajmujące się różnymi kategoriami migrantów, prawodawca kościelny w *motu proprio Apostolicae Caritatis* uwydatnił wspólny cel duszpasterski w zastosowaniu do różnych form ruchliwości. Zapewniono w ten sposób posługę centralną, której zadaniem jest zachęcać, popierać i koordynować wysiłki miejscowe w ramach znamiennej wizji rzeczywistości powszechnej, jaką jest Kościół katolicki⁵³. Rada uczestniczy aktywnie na międzynarodowym forum w zakresie rozpoznania zjawiska migracji. Według Ryszarda Karpińskiego stanowiło to „dobrą okazję do przekazania innym ludziom doświadczenia z długoletniej pracy Kościoła

⁵⁰ Jan Paweł II, *Oroędzie na Światowy Dzień Migranta (1993 r.)*, „L'Osservatore Romano”, 11(1993).

⁵¹ Zob. szerzej: P. Wojnicz, *Uczestnictwo świeckich w duszpasterstwie migrantów w świetle norm prawa kanonicznego*, „Civitas et Lex”, 1(2014), s. 50.

⁵² Cz. II, roz. I, nr 8 § 1, EF; nr 16 § 4, DPMC.

⁵³ Nr 42, Papieska Komisja ds. Duszpasterstwa Migrantów i Podróżnych, *Lettera Chiesa e mobilità umana z 26 maja 1978 r.*, nr 4, „Studia Polonijne”, 6(1983).

na rzecz tych kategorii osób, gdyż Rada aktywnie uczestniczy w obradach poszczególnych agend Organizacji Narodów Zjednoczonych, m.in. UNHCR”⁵⁴. Henryk Stawniak podkreślił, iż „fakt istnienia tejże Rady i troska kolejnych papieży o nią świadczą, że kwestia migracji ludności jest integralną częścią składową zadań Kościoła”⁵⁵.

Szczególne znaczenie dla dzieł pomocy duszpasterskiej migrantom mają Kościoły partykularne poszczególnych krajów powołane do ewangelizowania migrantów. W tym kontekście Józef Bakalarz stwierdza, że zarówno Kościół pochodzenia migranta, jak i Kościół kraju osiedlenia mają określone zadania, które wzajemnie się uzupełniają. Według autora Kościół kraju pochodzenia jest zobowiązany do odpowiedniego przygotowania migranta, przede wszystkim zapoznania go ze specyfiką kraju docelowego, tj. kulturą, tradycją zwyczajami oraz wskazania miejsc, do których powinien się udać, aby uzyskać ewentualną pomoc duszpasterską, jak i socjalno-bytową. Ponadto Kościół ten jest zobowiązany do utrzymywania kontaktu z emigrantami poprzez swoich duszpasterzy. Powinien zatem zadbać o to, aby emigrantom towarzyszyły wykwalifikowane kadry apostołskie. Kościół kraju pochodzenia powinien być również przygotowany na ewentualny powrót emigrantów do kraju. Autor wskazuje także na obowiązki, jakie spoczywają na Kościele kraju osiedlenia. Wśród tych powinności wymienia życzliwe przyjęcie, umożliwienie imigrantom czynnego udziału we wszystkich strukturach kościelnych, ofiarowanie pomocy w adaptacji społecznej imigrantów oraz skierowanie do właściwie przygotowanego personelu duszpasterskiego. Według autora oba te Kościoły dla wspólnego dobra powinny solidarnie współdziałać w celu rozwiązywania problemów migrantów wynikających z ich niestabilnej sytuacji życiowej⁵⁶.

Prawodawca kościelny określił ponadto struktury kanoniczne odpowiadające za duszpasterstwo migrantów na szczeblu partykularnym. Przede wszystkim jest to Konferencja Episkopatu⁵⁷, a w jej ramach wyodrębniona specjalna komisja ds. migracji⁵⁸. Jeżeli w kraju występują nieznaczne ruchy migracyjne, Konferencja może powołać pojedynczego biskupa⁵⁹. Natomiast w przypadku występowania migracji drogą morską, prawodawca przewidział powołanie specjalnego duszpasterza ludzi morza⁶⁰.

Na poziomie diecezji zostały wyodrębnione struktury, które z punktu widzenia poszczególnych migrantów najwidoczniej świadczą na ich rzecz usługi zarówno duszpasterskie, jak i te z zakresu życia codziennego. Opieka duszpasterska nad

⁵⁴ R. Karpiński, *Dziesięć lat pracy Papieskiej Komisji do spraw Duszpasterstwa Migracji i Turystyki w obronie praw człowieka*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, 5(1981), s. 113.

⁵⁵ H. Stawniak, *Problematyka migracji ludności w świetle zasad i niektórych działań Stolicy Apostolskiej*, „Seminare”, 26(2009), s. 145.

⁵⁶ J. Bakalarz, *Podstawowe zasady ewangelizacji migrantów*, „Collectanea Theologica”, 1(1985), s. 193.

⁵⁷ Kan. 447, *Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983* (dalej: KPK z 1983).

⁵⁸ Nr 22 § 1, DPMC.

⁵⁹ Nr 22 § 3, DPMC, art. 19 § 2, EMCC.

⁶⁰ Jan Paweł II, *Motu proprio o Duszpasterstwie Ludzi Morza, 31 stycznia 1997 r.*, „L'Osservatore Romano”, 4(1997), tyt. 4, nr 9, § 1–2 (dalej: DLM).

migrantami ciąży *in primis* na biskupie diecezjalnym⁶¹. Biskup diecezjalny powinien popierać różne formy apostołstwa w diecezji oraz czuwać nad tym, by na całym jej terytorium lub w obrębie poszczególnych jej okręgów były pod jego kierownictwem koordynowane wszystkie dzieła apostołskie, z zachowaniem jednak właściwego charakteru każdego z nich. Biskup winien także przypominać wiernym o obowiązku podjęcia apostołstwa zgodnie z pozycją i zdolnością każdego, jak również zachęcać ich do uczestnictwa i wspomagania różnych dzieł apostołskich, zgodnie z potrzebami miejsca i czasu⁶². Biskup diecezjalny jest odpowiedzialny za organizację i funkcjonowanie struktur duszpasterstwa migrantów na terenie diecezji.

Należy podkreślić, że prawodawca kościelny nie narzucił z góry określonej formy opieki duszpasterskiej nad migrantami. W tym przypadku normy prawa kanonicznego pozostają elastyczne. Przewidują one różnorodność struktur duszpasterskich, a mianowicie – misję duszpasterską, misję zwykłą, wikariusza współpracownika parafii, parafię terytorialną – narodową, kościół rektoralny⁶³ dla określonej grupy wiernych⁶⁴, parafię międzykulturową, międzyetniczną i międzyobrządkową, parafię lokalną z posługą dla migrantów jednej lub więcej grup etnicznych lub obrządków⁶⁵, kapelana przy organizacjach międzynarodowych, stałego diakona oraz wiele innych form organizacyjnych⁶⁶. Prawodawca kościelny w przypadku tworzenia lokalnych struktur duszpasterstwa pozostaje dosyć elastyczny⁶⁷ i daje dużą swobodę ordynariuszom miejsc co do wyboru formy opieki duszpasterskiej nad migrantami.

5. Wytyczne duszpasterskie wobec uchodźców w świetle wybranych dokumentów

Założenia duszpasterskie Kościoła wobec uchodźców, a zarazem wyraz troski Kościoła katolickiego o los uchodźców stanowią dwa dokumenty wydane we współpracy Papieskiej Rady Cor Unum⁶⁸ i Papieskiej Rady ds. Migrantów i Podróżnych: *Problem uchodźców, wyzwanie dla solidarności* z 1992 r. oraz *Wytyczne duszpasterskie. Przyjęcie Chrystusa w uchodźcach i przymusowo przesiedlonych* z 2013 r. W dokumentach tych zostało poruszonych wiele zagadnień

⁶¹ Art. 16§2, EMCC.

⁶² Kan 394, KPK z 1983.

⁶³ Kan 560, KPK z 1983.

⁶⁴ Kościoły rektoralne dla poszczególnych grup narodowych istnieją w Rzymie. Szerzej na ten temat czytaj w oficjalnym przewodniku po Rzymie: *Pielgrzymi w Rzymie*, pod red. F. Gioi, Warszawa 2000.

⁶⁵ Nr 93, EMCC.

⁶⁶ Cz. 2 EF, nr 23 § 3, Dekret o pasterskich zdaniach biskupów w Kościele, Christus Dominus, tekst polski w: *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekrety, deklaracje*. Poznań 1967 (dalej: DE), tyt. II nr 1, PDE, nr 36, 38, CMU, tyt. 3, DLM.

⁶⁷ Nr 23 § 3, DE.

⁶⁸ Szerzej na temat zakresu kompetencji Papieskiej Rady Cor Unum czytaj w: F. Lempa, *Kompetencje, uprawnienia i obowiązki w Kościele katolickim*, Białystok 2013, s. 113.

dotyczących skomplikowanej na gruncie polityki i prawa relacji dotyczącej uchodźców. Szczególnie zaakcentowano prawo do ochrony każdej osoby, która pragnie przekroczyć granicę danego państwa, znajdującej się w niebezpieczeństwie⁶⁹. Ochrona ta nie stanowi jakiejś formy ustępstwa na rzecz uchodźców: „nie są oni bowiem przedmiotem pomocy, lecz podmiotem praw i obowiązków”. Każdy kraj ma obowiązek szanować prawa uchodźców i starać się o to, aby były one szanowane tak samo jak prawa własnych obywateli. Natomiast osoby, które szukają schronienia, winne stanowczo zrezygnować z użycia siły lub postaw agresywnych wobec przyjmującej ich społeczności⁷⁰.

Autorzy tych dokumentów zauważają fakt, że społeczność międzynarodowa poprzez sztywną definicję uchodźcy przyjętą w Konwencji Genewskiej odsunęła na dalszy plan opiekę nad innymi kategoriami przymusowych migrantów. Tymczasem Kościół katolicki stoi na stanowisku, że pozostałe grupy migrantów przymusowych również zasługują na otoczenie ich ochroną prawną i humanitarną przez społeczność międzynarodową. Kościół zwraca przy tym uwagę na potrzebę rozróżnienia poszczególnych kategorii migrantów w celu zdefiniowania określonej formy pomocy. Czym innym jest migracja ekonomiczna, u podstaw której leżą niewłaściwe stosunki społeczno-ekonomiczne, zagrażające życiu i zdrowiu migranta i jego rodziny, a czym innym migracja, której przyczyną jest poprawa swojej sytuacji życiowej. Ponadto Kościół zauważa, że migranci przymusowi niezakwalifikowani według standardów Konwencji Genewskiej do grona uchodźców również powinni być objęci opieką międzynarodową⁷¹.

Prawo do opuszczenia miejsca zamieszkania i swoboda przemieszczania się jako ogólnie pojęte prawo do migracji stanowi główny punkt odniesienia tych aktów. Prawo do migracji jest uważane przez Kościół katolicki za naturalne prawo człowieka. Prawo to jest związane z wieloma aspektami zjawiska migracji, przede wszystkim z chęcią polepszenia warunków własnej egzystencji. Kościół podkreśla, że prawo do migracji nie powinno być w żaden sposób ograniczane. Jedynie ochrona dobra wspólnego może stać się przyczyną jego ograniczenia⁷². Korzystanie z tego prawa musi być regulowane, ponieważ jego nieuporządkowane stosowanie zagraża stabilizacji społeczeństwa, które przyjmuje migrantów⁷³.

Równocześnie Kościół katolicki silnie akcentuje prawo do nieemigrowania, czyli prawo do zamieszkiwania w swojej ojczyźnie i możliwości rozwoju we własnym kraju. W naturze ludzkiej leży przynależność do konkretnego państwa, z którym łączy go nie tylko obywatelstwo, więzy krwi, lecz także dziedzictwo duchowe i kulturowe⁷⁴. W czasach, gdy migracje przybrały rozmiar prawdziwych

⁶⁹ Nr 10, RCS.

⁷⁰ Nr 11, RCS.

⁷¹ Nr 2–4, RCS, nr 1, Wytyczne.

⁷² Nr 7, DPMC; nr 12, Benedykt XVI, *Orędzie na Światowy Dzień Migranta i Uchodźcy 2013*, <https://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/messages/migration/documents/hf_ben-xvi_mes_20121012_world-migrants-day.html>, dostęp: 04.09.2017.

⁷³ Zob. szerzej P. Kolasa, *Ochrona praw uchodźców...*, s. 158.

⁷⁴ Nr 3, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym, *Gaudium et spes*, tekst polski w: *Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym*, z wprowadzeniem J. Majaka, Wrocław 1986, nr 6, DPMC.

kryzysów humanitarnych, należy szczególnie unikać migracji, zwłaszcza z perspektywy prawa każdego człowieka do życia tam, gdzie się urodził. Zmiana dotychczasowego miejsca zamieszkania wymaga zawsze porzucenia wielu rodzimych wartości, szukania własnej tożsamości w nowej rzeczywistości i otoczeniu⁷⁵. Ponadto papież Jan Paweł II zwracał uwagę, że poprzez rozsądną politykę władz lokalnych i solidarną współpracę międzynarodową należy zadbać o to, aby każdy kraj mógł zapewnić swoim mieszkańcom nie tylko wolność wyrażania poglądów, swobodę poruszania się, ale także możliwość zaspokajania podstawowych potrzeb socjalno-bytowych, takich jak wyżywienie, edukacja, służba zdrowia. Brak realizacji tych potrzeb zmusza wielu ludzi do migracji. Z tych też względów należy ze szczególną troską zapewniać prawo do nieemigracji, czyli prawo do godnego życia w pokoju we własnej rodzinie⁷⁶. Prawo do swobodnego rozwoju we własnym kraju nie stoi w sprzeczności z prawem do swobodnego poruszania się. Jednakże w przypadku, gdy jest ono z różnych przyczyn ograniczane, może stanowić przyczynę wielkich migracji. Z tych też względów Kościół katolicki stoi na stanowisku, że w celu ograniczenia ruchów migracyjnych należy w dużym stopniu skupić się na przyczynach migracji i sukcesywnie starać się je eliminować⁷⁷.

W kontekście prawa do migracji Kościół katolicki wskazuje nie tylko powinności i obowiązki społeczności przyjmujących uchodźców, ale podkreśla również prawa i obowiązki samych uchodźców. Z punktu widzenia migranta najważniejsza jest chrześcijańska postawa społeczności, w której przyszło mu żyć⁷⁸. Kościół niejednokrotnie podkreślał wagę „gościnnego” przyjęcia migrantów i uchodźców⁷⁹. Postawa ludzka i chrześcijańska w stosunku do nich wyraża się przede wszystkim w dobrym ich przyjęciu, które jest przyczółkiem do przezwyciężenia nieuchronnych trudności, zapobiega przeciwnieństwom oraz rozwiązuje różnego rodzaju problemy⁸⁰. Według Jana Pawła II kraje przyjmujące migrantów w miarę swoich możliwości powinny zadbać o stworzenie im odpowiednich warunków bytowych⁸¹. Przyjmowanie migrantów zawsze powinno odbywać się z poszanowaniem ich praw⁸². Uwzględniając szczególne potrzeby migrantów, państwo imigracyjne powinno starać się, aby nie brakowało im tego, co normalnie zapewnia ono własnym obywatelom. Ma ono obowiązek bronić ich przed wszelkimi próbami marginalizacji i przejawami rasizmu, kształtując kulturę

⁷⁵ *Migracje o rozmiarach kryzysu humanitarnego*, <<http://kosciol.wiara.pl/doc/1160629.Migracje-o-rozmiarach-kryzysu-humanitarnego>>, dostęp: 06.09.2017.

⁷⁶ A. Orczykowski, *Prawa człowieka w orędziach ojca świętego Jana Pawła II na światowy dzień migranta*, <http://ide.chrystusowcy.pl/images/stories/dokumenty/prawa_czlowieka.pdf>, data dostępu: 21.05.2017.

⁷⁷ Nr 9, RCS.

⁷⁸ Nr 3 PDE, nr 3, Jan Paweł II, *Orędzie na Światowy Dzień Migranta i Uchodźcy (2003 r.)*, „L'Osservatore Romano”, 3(2003).

⁷⁹ Nr 60–62, PCUPP.

⁸⁰ Nr 3, PDE.

⁸¹ Nr 1, A. Casaroli, *Orędzie na Dzień Emigranta (1981 r.)*, „L'Osservatore Romano”, 4(1981).

⁸² Nr 101, Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska Ecclesia in Europa*, <http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/adhortacje/europa_28062003.html>, dostęp: 06.09.2017.

opartą na tolerancji i solidarności. W tym celu powinno przygotować skuteczne i konkretne środki służące gościnnemu przyjęciu, a także organizować instytucje społeczne, których celem powinno być stworzenie warunków spokojnego życia i rozwoju odpowiadającego ludzkiej godności⁸³. Kościół katolicki, wzywając do solidarności ze światem migrantów oraz do gościnnego przyjmowania ludzi w drodze, stwarza silną podbudowę dla integracji migrantów ze społeczeństwem przyjmującym. Z drugiej jednak strony Kościół zwraca uwagę na to, aby osoby ubiegające się o ochronę wyzbyły się wszelkich form agresji zarówno wobec innych uchodźców, jak i społeczności, która udziela im gościny. Uchodźcy w tym zakresie muszą przejawiać pełne szacunku zachowanie i otwarcie na kraj, który ich przyjmuje oraz przestrzegać jego praw⁸⁴. Należy podkreślić, że granica między tolerancją a agresją jest nieznaczną. Nadużywanie gościnności oraz nadmierna roszczeniowość niektórych grup migrantów powoduje, że u gospodarzy danego terenu może rodzić się niechęć do obcych.

Do podstawowych zasad duszpasterskiej troski o przymusowo przesiedlonych zaliczono m.in.:

- ludzką i chrześcijańską godność,
- miłość i solidarność,
- wezwanie do międzynarodowej współpracy,
- pomoc duchowa.

Z uwagi na fakt, że wszyscy ludzie zostali stworzeni na obraz Boga, Kościół katolicki uznaje za konieczne bronić godności każdej osoby ludzkiej, także uchodźców politycznych, przesiedleńców oraz ofiar handlu ludźmi. Stanowi to podstawę chrześcijańskiej wizji społeczeństwa, zgodnie z którą przyczyną i celem wszystkich instytucji społecznych są poszczególni ludzie. Jacek Janusz Mrozek przytacza słowa Jana Pawła II, że „wartość osoby i jej godność domaga się uznania przed wszystkimi innymi wartościami”⁸⁵. Według Kościoła katolickiego „każda osoba posiada nieocenioną wartość, jest cenniejsza niż wszystkie rzeczy, zaś miarą wartości każdej instytucji jest to, czy zagraża ona życiu i godności człowieka, czy je wzbogaca”⁸⁶. Każda osoba ma prawo do godnych warunków socjalno-bytowych, stąd też jeżeli jej prawa są naruszane, to w określonych okolicznościach ma prawo udać się do innego kraju. Kościół podkreśla, że „każdy migrant jest osobą ludzką, która – jako taka – ma niezbywalne i podstawowe prawa, które powinni szanować wszyscy w każdej sytuacji”⁸⁷.

Według Kościoła katolickiego miłość i solidarność powinny być wyznacznikami relacji chrześcijan i uchodźców. Miłość jest darem Bożym, który jest siłą tworzącą wspólnotę oraz jednoczy ludzi ponad barierami i granicami⁸⁸. Z kolei

⁸³ Jan Paweł II, *Orędzie na Światowy Dzień Migrantów (1993 r.)*, „L'Osservatore Romano”, 11(1993).

⁸⁴ Nr 29, PCUPP.

⁸⁵ J.J. Mrozek, *Godność osoby ludzkiej jako źródło praw człowieka i obywatela*, „Civitas et Lex”, 1(2014), s. 42.

⁸⁶ Nr 26, PCUPP.

⁸⁷ Nr 25–27, PCUPP.

⁸⁸ Nr 28, PCUPP.

solidarność jest poczuciem przynależności podyktowanej świadomością, że wszyscy tworzą jedną ludzką rodzinę i są zależni od siebie, mimo różnic narodowych, etnicznych i kulturowych. Z solidarności wynika odpowiedzialność za innych. Otwarcie na potrzeby innych obejmuje także stosunek do obcokrajowców, którzy z teologicznego punktu widzenia mogą być uważani za posłańców Boga⁸⁹. Solidarność nakazuje, by opowiedzieć się po stronie biednych i bezsilnych. Wówczas przyjmowanie uchodźców i udzielanie im gościnności staje się obowiązkiem wszystkich, wynikającym z ludzkiej solidarności, która nakazuje zadbać o to, by uchodźcy nie poczuli się odizolowani z powodu nietolerancji i obojętności. Dotyczy to zarówno doraźnych, jak i długoterminowych potrzeb⁹⁰. Życzliwość, szacunek, zaufanie i umiejętność dzielenia się stanowią praktyczny wymiar kultury solidarności i gościnności⁹¹.

W związku z tragiczną sytuacją uchodźców, Kościół uznaje za stosowne uwrażliwiać opinię publiczną na ten ważny problem. Stąd też Kościół katolicki uważa, że dramat uchodźców wymaga od wspólnoty międzynarodowej nie tylko reagowania na widoczne skutki migracji, co skutecznego zapobiegania przyczynom tego problemu, musi ona zatem przeciwdziałać powstawaniu konfliktów, wprowadzając i umacniając sprawiedliwość i solidarność w każdym środowisku rodziny ludzkiej. Ponadto Kościół stwierdza, że każdy jest odpowiedzialny za to, by reagować osobiście na wezwanie do globalizacji miłości i solidarności. Jest zatem konieczne, by kultura solidarności i współzależności była rozpowszechniana i przenikała do powszechnej świadomości, a w ten sposób pobudzała władze publiczne, organizacje międzynarodowe i osoby prywatne do obowiązku przyjmowania i dzielenia się z tymi, którzy są najbiedniejsi.

Kościół ofiarowuje swoją miłość i pomoc wszystkim uchodźcom bez względu na religię i pochodzenie etniczne. Celem tego jest obowiązek okazywania uchodźcom gościnności, solidarności i pomocy, spoczywający przede wszystkim na Kościele lokalnym. Jest on powołany, aby spełniać nakazy Ewangelii i podawać pomocną dłoń wszystkim potrzebującym. Realizacja tego zadania może przybierać różne formy: kontakty osobiste, obrona praw jednostek i grup, demaskacja niesprawiedliwości, która jest źródłem tego zła, akcje na rzecz skutecznej ochrony prawnej uchodźców, działalność wychowawcza wymierzona przeciwko ksenofobii, tworzenie grup osób społecznie zaangażowanych oraz funduszy pomocy, duszpasterstwo⁹².

Kościół katolicki stwierdza, że zajęcie się problemami materialnymi uchodźców jest pierwszorzędnym obowiązkiem, który należy wykonać. Jednakże, z racji swego powołania, równie mocno akcentuje formację duchową, którą realizuje poprzez konkretne duszpasterskie programy, uwzględniając w nich język i kulturę uchodźców. Podstawowym elementem posługi duszpasterskiej jest gościnne przyjęcie przymusowo przesiedlonych⁹³. Przyjęcie ich jest istotnym

⁸⁹ PCUPP.

⁹⁰ Tamże.

⁹¹ Nr 27, RCS.

⁹² Nr 35, PCUPP.

⁹³ Nr 82, PCUPP.

wyrazem ewangelii⁹⁴. Z racji swego charakteru Kościół uważa, że istotnym jest, aby otaczając opieką duszpasterską migrantów, brać pod uwagę różne ich grupy: katolików ogólnie, katolików obrządku wschodniego, osoby należące do innych kościołów lub wspólnot kościelnych, wyznawców islamu i innych religii.

Troska duszpasterska urzeczywistnia się przede wszystkim w działalności parafii zarówno personalnej, jak i terytorialnej. Nie mniej ważna jest działalność innych kanonicznych struktur duszpasterskich: misji *cum cura animarum*, zgromadzeń zakonnych, organizacji charytatywnych, ruchów kościelnych, stowarzyszeń i nowych wspólnot. Kościół zwraca uwagę, aby w obozach towarzyszyły uchodźcom odpowiednio przygotowane kadry duszpasterskie. Ponadto Kościół zauważa, że sami uchodźcy mogą stanowić bardzo ważne źródło ewangelizacji w środowisku ogarniętym migracją.

6. Podsumowanie

Kościół katolicki na arenie międzynarodowej aktywnie uczestniczy w działaniach na rzecz uchodźców. Aktywność ta nie przejawia się tylko i wyłącznie w sferze religijnej. Kościół wychodzi z szerszą działalnością. Poprzez uczestniczenie w pracach wielu agend międzynarodowych, przede wszystkim na forum Organizacji Narodów Zjednoczonych, skutecznie zwraca uwagę społeczności międzynarodowej na los uchodźców w różnych zapalnych regionach świata. Realizuje i współfinansuje wiele przedsięwzięć mających na celu poprawę jakości ochrony prawnej, materialnej i psychologicznej uchodźców.

Działalność Kościoła na rzecz migrantów i uchodźców, w przeciwieństwie do przedsięwzięć społeczności międzynarodowej, nie jest oparta na daleko idącym kompromisie, lecz na konkretnych założeniach teologicznych. Działalność ta stanowi bardzo ważny element misji zbawczej Kościoła. Kościół katolicki zarówno prawo do migracji, jak i prawo do nieemigrowania zalicza do podstawowych praw człowieka. Jednakże stoi na stanowisku, iż prawo do nieemigrowania powinno być realizowane przed prawem do migracji⁹⁵.

Kościół w swych działaniach zwraca uwagę na rozszerzenie pomocy prawnej na wszystkie kategorie osób przymusowo przesiedlonych, nie tylko uchodźców zdefiniowanych w Konwencji Genewskiej, ale również na ofiary klęsk naturalnych i ekologicznych, ofiary handlu ludźmi czy też uchodźców wewnątrzpaństwowych. Zwraca też uwagę na potrzebę rozróżnienia migrantów przymusowych od dobrowolnych w celu dostosowania odpowiednich form pomocy. Jednocześnie podkreśla się, że z punktu widzenia Kościoła stosowne byłoby branie pod uwagę różnych grup uchodźców: katolików ogólnie, katolików obrządku wschodniego, osoby należące do innych kościołów lub wspólnot kościelnych, wyznawców islamu i innych religii⁹⁶. Podział ten nie dyskryminuje żadnej z tych kategorii

⁹⁴ Nr 87, PCUPP.

⁹⁵ Zob. szerzej: Benedykt XVI, *Orędzie na Światowy Dzień Migranta i Uchodźcy 2013...*

⁹⁶ Nr 86, PCUPP.

migrantów ze względu na religię. Wręcz przeciwnie, stanowi pole do większego zaangażowania ekumenicznego w środowisku innych wspólnot religijnych.

Kościół zwraca uwagę, że „gotowość niesienia pomocy uchodźcom, nawet jeśli jest odczuwana jako moralny obowiązek łagodzenia cierpień innych ludzi, pozostaje często w konflikcie z lękiem przed nadmiernym wzrostem liczby uchodźców i azylantów i przed konfrontacją z innymi kulturami; oba te czynniki mogą bowiem zakłócić ustalone wzorce życia w krajach przyjmujących uchodźców. Ludzie, na których wczoraj patrzono z sympatią, ponieważ byli jeszcze daleko, dzisiaj są odrzucani, ponieważ stali się zbyt bliscy i natrętni”⁹⁷. W związku z powyższym poprzez właściwe kampanie społeczne, edukację i środki masowego przekazu należy skutecznie pracować nad wytworzeniem postawy solidarności i gościnności wobec osób, które z uwagi na zagrożenie własnego życia i zdrowia znalazły się przymusowo poza granicami swojego kraju.

Zarówno Konwencja Genewska, jak i dokumenty Stolicy Apostolskiej podkreślają wagę ochrony praw uchodźców oraz potrzebę stworzenia im w miejscu pobytu adekwatnych do możliwości danego państwa warunków socjalno-bytowych, w poszanowaniu elementarnych praw człowieka na równi z przebywającymi legalnie cudzoziemcami i obywatelami. Ponadto w obu systemach prawnych należy zauważyć nakaz skierowany do uchodźców, aby przestrzegali prawa miejsca pobytu, a także wyzbyli się ze swojej strony przemocy i agresji. Wzajemny szacunek obu stron – lokalnej społeczności i uchodźców – powinien stanowić solidną podstawę procesów integracyjnych.

Kościół katolicki, działając na rzecz ochrony praw uchodźców oraz propagując postawę gościnności i solidarności wobec ludzi potrzebujących, urzeczywistnia wartości moralne, takie jak nakaz miłość bliźniego i poszanowanie godności każdej osoby ludzkiej. Wartości te towarzyszą Kościołowi od samego początku istnienia. Ponadto należy podkreślić, że zarówno normy prawa kanonicznego, jak i nauka społeczna Kościoła nie tylko uzupełniają system międzynarodowej ochrony praw ludzi w drodze, ale niejednokrotnie wpływają na jego korzystne zmiany.

REFUGEE ISSUE IN SELECTED DOCUMENTS OF THE HOLY SEE IN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL STANDARDS

SUMMARY

Migration has many forms. Refugeism is one of them. The international community has created the entire system of legal protection for refugees. The Catholic Church actively works for refugees. The attitude of the Church positively influences on the process of social adaptation of refugees in a new society. The Catholic Church demands solidarity and hospitality for refugees.

KEY WORDS: Refugees, Catholic Church, migration

⁹⁷ Nr 16, RCS.

